

ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนกับการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
กรณีศึกษาตำบลวังตะกู อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม*
MOBILIZING COMMUNITY CULTURAL CAPITAL FOR CULTURAL TOURISM ROUTE
DEVELOPMENT: EVIDENCE FROM WANG TAKU SUB-DISTRICT,
NAKHON PATHOM PROVINCE

ฤทธิศักดิ์ สดคมขำ¹, ปัญจพร ธนาวชิรานันท์¹, กนกวรรณ ขวัญยืน², พิไลรัตน์ ศรีวิเชียรอำไพ^{3*}

Ritisak Sodkomkham¹, Punjaporn Thanawachiranun¹, Kanokwan Khwanyuen², Philairat Sriwichian-aumphai^{3*}

¹คณะสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยคริสเตียน นครปฐม ประเทศไทย

¹Multidisciplinary Faculty, Christian University of Thailand, Nakhon Pathom, Thailand

²คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย นครศรีธรรมราช ประเทศไทย

²Faculty of Science and Technology, Rajamangala University of Technology Srivijaya, Nakhon Si Thammarat, Thailand

³คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ชลบุรี ประเทศไทย

³Faculty of Humanities and Social Sciences, Burapha University, Chonburi, Thailand

*Corresponding author E-mail: sriwphilairat@gmail.com

*Tel: 094-562-9597

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์ 1) สำรวจและวิเคราะห์ศักยภาพของทุนทางวัฒนธรรมในมิติต่าง ๆ ที่เป็นฐานรากสำคัญต่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชนตำบลวังตะกู อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม 2) ศึกษาความคิดเห็นและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยว และ 3) เสนอแนวทางการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชน โดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่มกับผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง 3 กลุ่ม คือ ผู้บริหารท้องถิ่น ผู้ประกอบการรายย่อย และผู้รู้ด้านประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น รวม 18 คน ตรวจสอบความน่าเชื่อถือด้วยวิธีสามเส้า ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนมีทุนทางวัฒนธรรมโดดเด่น 5 มิติ คือ ทุนความเชื่อและศาสนา ทุนภูมิปัญญา ทุนเทคโนโลยีเกษตรอินทรีย์ ทุนอัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์ ทุนผู้ประกอบการที่พักและร้านอาหารร่วมสมัย ธุรกิจที่พักและร้านอาหารมีบทบาทสองด้านต่ออัตลักษณ์ท้องถิ่น ด้านหนึ่งส่งเสริมโดยนำวัตถุดิบและภูมิปัญญาท้องถิ่นมาตีความใหม่ให้ตลาดสมัยใหม่ยอมรับ แต่การออกแบบเชิงพาณิชย์อาจทำให้ชุมชนเป็นเพียงฉากหลังการท่องเที่ยว ส่วนทุนมิติที่สามและห้า สะท้อนการปรับตัวสู่บริบทสมัยใหม่อย่างมีพลัง การมีส่วนร่วมของชุมชนอยู่ในระดับมีบทบาทและร่วมมือ แนวทางการพัฒนานำเสนอ 6 ด้าน คือ กำหนดเส้นทางเชื่อมโยงทุนวัฒนธรรมกับแหล่งเรียนรู้ท้องถิ่น สร้างอัตลักษณ์ชุมชนผ่านสัญลักษณ์และสื่อประชาสัมพันธ์ เพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น ส่งเสริมการตลาดผ่านโซเชียลมีเดีย สนับสนุนสตรี ผู้สูงอายุ และเยาวชนมีบทบาททางวัฒนธรรม และการจัดการ

สิ่งแวดล้อม ทว่าการมีส่วนร่วมยังไม่บรรลุระดับเสริมอำนาจ เพราะการตัดสินใจรวมศูนย์ที่ผู้นำท้องถิ่น ดังนั้น การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมบนฐานทุนชุมชนอย่างยั่งยืนต้องพัฒนากลไกการมีส่วนร่วมให้ครอบคลุมเท่าเทียม

คำสำคัญ: ทุนทางวัฒนธรรม, วัฒนธรรมชุมชน, การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยว, การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

Abstract

This qualitative research aimed to: 1) Explore and analyze the potential of cultural capital across various dimensions that serve as a foundational basis for cultural tourism in Wang Taku Subdistrict, Mueang District, Nakhon Pathom Province; 2) Examine community opinions and participation in the development of tourism routes; and 3) Propose guidelines for developing cultural tourism routes within the community. Data were collected through in-depth interviews and focus group discussions with 18 purposively selected key informants from three groups: local administrators, small-scale entrepreneurs, and knowledgeable persons in local history and indigenous wisdom. Data reliability was verified using triangulation. The findings revealed that the community possesses five dimensions of cultural capital: capital in beliefs and religion, capital in indigenous wisdom, capital in organic agricultural technology, capital in historical identity, and capital in contemporary accommodation and food-service entrepreneurship. Accommodation and restaurant businesses were found to play a dual role in relation to local identity. On one hand, they promote local identity by reinterpreting local ingredients and indigenous knowledge to make them acceptable to modern markets; on the other hand, commercially oriented design risks reducing the community to a mere backdrop for tourism. The third and fifth dimensions of capital reflect a dynamic adaptation to contemporary contexts. Community participation was found to operate at the level of engagement and collaboration. Six guidelines for development were proposed: establishing routes that link cultural capital with local learning resources; constructing community identity through symbols and promotional media; enhancing the value of local products; promoting marketing through social media; supporting the cultural roles of women, the elderly, and youth; and managing the environment. Nevertheless, community participation had not yet reached the level of empowerment, as decision-making remained centralized among local leaders. Therefore, the sustainable development of cultural tourism based on community capital requires the advancement of participatory mechanisms to ensure inclusiveness and equity.

Keywords: Cultural Capital, Community Culture, Tourism Route Development, Cultural Tourism

บทนำ

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นที่ยอมรับในระดับสากลว่าเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่น ควบคู่กับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม โดย UNWTO นิยามว่าเป็นการเดินทางเพื่อสัมผัสศิลปะ วิถีชีวิต ประวัติศาสตร์ และอัตลักษณ์ของชุมชนปลายทางในบริบทไทย รายงานของสถาบันวิจัยมาสเตอร์การ์ด ปี 2566 ระบุว่าไทยติดอันดับ 1 ใน 10 ประเทศปลายทางยอดนิยมของโลก (ทีเอ็นเอ็นออนไลน์, 2566) และนิตยสาร CEOWORLD จัดให้ไทยอยู่อันดับ 5 ด้าน อิทธิพลมรดกทางวัฒนธรรมจาก 165 ประเทศ (CEOWORLD MAGAZINE, 2021) จึงทำให้การท่องเที่ยวเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจชาติ รัฐบาลได้บรรจุแนวทางนี้ไว้ในยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (2561-2580) ด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขัน ที่เน้นพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์และวัฒนธรรมเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มจากภูมิปัญญาท้องถิ่น (สำนักงานเลขาธิการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติ, 2561) สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (2566 - 2570) หมายเหตุที่ 2 ที่ต้องการให้ไทยเป็นจุดหมายท่องเที่ยวเชิงคุณภาพและยั่งยืน (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565) แนวคิดที่ใช้ คือ ทูทางวัฒนธรรม ตาม Bourdieu, P. ซึ่งมองว่าวัฒนธรรมแปรเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจและสังคมได้ การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวจากทุนนี้จึงไม่ใช่แค่การนำเสนอสถานที่ แต่คือ การจัดการมรดกทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ให้เกิดการเรียนรู้และการบริโภคเชิงสัญลักษณ์ที่สร้างรายได้สู่ชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม (Bourdieu, P., 1986) โดยรวม การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมช่วยยกระดับศักยภาพการแข่งขันทางเศรษฐกิจของประเทศ สร้างรายได้จากนักท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศ แต่ความยั่งยืนต้องอาศัยการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ พร้อมมาตรฐานการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว (Destination Management Standards) ที่ครอบคลุมความปลอดภัย สิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์ทรัพยากรวัฒนธรรม และคุณภาพบริการ เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวโดยไม่ก่อผลกระทบทางลบในระยะยาว แนวทางนี้เชื่อมโยงกับยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (สำนักงานเลขาธิการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติ, 2561) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 หมายเหตุที่ 2 (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565) และแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (2566 - 2570) โดยเฉพาะยุทธศาสตร์ที่ 3 ว่าด้วยการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์และวัฒนธรรม และยุทธศาสตร์ที่ 4 ว่าด้วยการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวให้ได้มาตรฐาน ดังนั้น การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในระดับชุมชนจึงไม่ใช่เพียงเรื่องเฉพาะพื้นที่ แต่เป็นส่วนหนึ่งของกลไกขับเคลื่อนเศรษฐกิจและพัฒนาประเทศเชื่อมโยงทั้งระดับชาติและท้องถิ่น

สภาพปัญหาปัจจุบันของการท่องเที่ยวชุมชนมักเผชิญภาวะเปราะบางทางวัฒนธรรมและขาดการจัดการที่ยั่งยืน (Qu, M., 2025) การพัฒนาที่ขาดการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่นำไปสู่การสูญเสียอัตลักษณ์และการครอบงำจากทุนภายนอก (Sirichakkaraset, S. et al., 2025) อีกปัญหาสำคัญ คือ การขาดการเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวภายในชุมชน ทำให้ดึงดูดนักท่องเที่ยวให้พำนักรหรือทำกิจกรรมได้ไม่นานพอ สอดคล้องกับทฤษฎีการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT) ที่ระบุว่าหากชุมชนขาดกลไกบริหารจัดการและเส้นทางท่องเที่ยวที่ร้อยเรียงเรื่องราว (Storytelling) ทูทางวัฒนธรรมจะกระจุกกระจาย ไม่สามารถสร้างแรงจูงใจทางการตลาด ส่งผลให้ศักยภาพการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจลดลง (Midam, K. & Ungpho, R., 2026) ทั้งนี้การขาดการบูรณาการวัฒนธรรมอย่างมีโครงเรื่อง (Narrative Route) ขาดกลยุทธ์สร้างอัตลักษณ์เชิงเศรษฐกิจวัฒนธรรม (Cultural Branding) และขาดการมีส่วนร่วม

ของชุมชนในการวางแผน สะท้อนหัวใจสำคัญว่าชุมชนต้องเป็นเจ้าของกระบวนการพัฒนาตั้งแต่ต้น มิฉะนั้นทุนทางวัฒนธรรมจะถูกใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์โดยไม่กระจายผลตอบแทนคืนสู่ชุมชน (Phi, G. T. & Pham, L. H., 2022) นอกจากนี้ การท่องเที่ยวชุมชนในไทยยังเผชิญความเปราะบางของภูมิปัญญาท้องถิ่น ขาดการสืบทอดสู่คนรุ่นใหม่ และข้อจำกัดด้านเทคโนโลยีดิจิทัล การตลาด และโครงสร้างระบบราชการ ซึ่งบั่นทอนศักยภาพการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง (ตริยาภรณ์ พรหมคำ, 2565) สำหรับตำบลวังตะกู อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม แม้มีต้นทุนวัฒนธรรมเข้มแข็ง ทั้งศาสนสถานอย่างวัดวังตะกู ศาลเจ้าแม่ชื้อปุยเนี้ยว ศาลเจ้าแม่เบิกไพร และภูมิปัญญาท้องถิ่นเด่น เช่น การจักสานหมวกก๊วยโล้ยและกลุ่มวิสาหกิจผ้าขาวม้า แต่ยังคงขาด “เส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม” ที่ชัดเจนในการเชื่อมโยงต้นทุนเหล่านี้ พร้อมเผชิญข้อจำกัดจากระบบราชการและกลไกตลาดที่เข้าถึงผู้ผลิตรายย่อย โดยเฉพาะกระบวนการขอรับงบประมาณจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ต้องผ่านระเบียบกระทรวงมหาดไทยและพระราชบัญญัติวิธีการงบประมาณ พ.ศ. 2561 ที่ผูกการจัดสรรไว้กับรอบปีงบประมาณ (1 ตุลาคม - 30 กันยายน) ทำให้การจัดกิจกรรมนอกรอบเข้าถึงงบประมาณไม่ทันเวลา ส่งผลให้แผนพัฒนาขาดความต่อเนื่อง อีกประเด็นการขาดการสืบทอดภูมิปัญญาสู่คนรุ่นใหม่ ทำให้ทุนวัฒนธรรมเสี่ยงเลือนหายหากไม่มีรูปแบบการท่องเที่ยวที่เหมาะสมและคนในชุมชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง จากการสำรวจเบื้องต้น พบว่า ผู้สืบทอดภูมิปัญญาจักสานหมวกก๊วยโล้ยมีอายุเฉลี่ยกว่า 60 ปี และเหลือผู้สืบทอดไม่ถึง 10 คน รวมถึงลดลงจากเดิมที่มีเกือบทุกครัวเรือน นอกจากนี้ จำนวนนักท่องเที่ยวที่แวะพักหรือทำกิจกรรมในชุมชนยังต่ำเมื่อเทียบกับปริมาณรถที่สัญจรผ่านมอเตอร์เวย์สาย 81 สะท้อนว่าชุมชนยังไม่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวผ่านทางได้อย่างมีนัยสำคัญ ทั้งนี้ การจัดการการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบช่วยพัฒนาศักยภาพพื้นที่ในหลายมิติพร้อมกัน ทั้งมิติเศรษฐกิจชุมชนจากรายได้ที่กระจายสู่ผู้ประกอบการรายย่อยและกลุ่มอาชีพในพื้นที่ มิติสังคมจากความร่วมมือของภาคีเครือข่าย มิติสิ่งแวดล้อมจากการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสม และมิติการอนุรักษ์วัฒนธรรมที่ช่วยธำรงวิถีชีวิตอันดีงามของชุมชนไว้สืบไป

จากที่กล่าวข้างต้นผู้วิจัยเลือกศึกษาตำบลวังตะกู เนื่องจากมีคุณค่าของทุนทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย ทั้งศาสนสถาน ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวิถีชีวิตริมคลองเจดีย์บูชา แต่ปัจจุบันยังขาดการบริหารจัดการที่เป็นระบบ ขาดเส้นทางท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงทุนเข้าด้วยกัน มีข้อจำกัดด้านงบประมาณท้องถิ่น ขาดการสืบทอดภูมิปัญญาสู่คนรุ่นใหม่ และข้อจำกัดการเข้าถึงกลไกการตลาดดิจิทัล ด้วยเหตุนี้การศึกษาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนกับการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก ความเข้มแข็งของชุมชน และการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น ผู้วิจัยจึงเห็นความสำคัญในการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในตำบลวังตะกูที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นหัวใจหลัก เพื่อให้คนในพื้นที่เป็นผู้กระทำการทางวัฒนธรรมและเจ้าของพื้นที่อย่างเต็มศักยภาพ ทั้งนี้ การสร้างเรื่องเล่าใหม่ควรดำเนินการอย่างรอบคอบ เนื่องจากความเชื่อแบบผสมผสานพุทธ - จีนของชุมชนเป็นทุนวัฒนธรรมที่เปราะบาง หากเน้นความน่าสนใจเชิงพาณิชย์ที่มากอาจลดทอนความหมายดั้งเดิมของพิธีกรรมและศรัทธาให้กลายเป็นเพียงฉากหลังการท่องเที่ยว ในทางตรงข้าม การให้คนใน (Emic View) เป็นผู้กำหนดทิศทางและตีความจะช่วยเสริมอัตลักษณ์เดิมให้เข้มแข็งขึ้น เพราะเป็นการสืบทอดคุณค่าที่มีอยู่ มิใช่การประดิษฐ์ความหมายใหม่ที่แยกขาดจากรากเดิม ดังนั้น กลไกตรวจสอบและรับรองเนื้อหาโดยปราชญ์ชาวบ้าน และผู้นำชุมชนก่อนเผยแพร่จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญในการปกป้องอัตลักษณ์ชุมชน ผลการวิจัยครั้งนี้จะนำไปสู่เส้นทาง

ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงทุนทางวัฒนธรรมและแหล่งเรียนรู้ของชุมชนอย่างเป็นระบบ พร้อมเรื่องเล่าใหม่ ของท้องถิ่น (Local Narrative) ที่เพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์และบริการเป็นโมเดลสู่การจัดการท่องเที่ยวเพื่อประโยชน์ ต่อหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่นในการกำหนดนโยบาย และเป็นแนวทางให้ชุมชนอื่นในจังหวัดนครปฐมนำไป ประยุกต์ใช้เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตผ่านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อสำรวจและวิเคราะห์ศักยภาพของทุนทางวัฒนธรรมในมิติต่าง ๆ ที่เป็นฐานรากสำคัญในการรองรับ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนตำบลวังตะกู อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม
2. เพื่อศึกษาความคิดเห็นและระดับการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในชุมชน ต่อการขับเคลื่อนและพัฒนา เส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมภายใต้บริบทสภาพการณ์ของพื้นที่
3. เพื่อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างเป็นระบบ ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม ของชุมชนนำไปสู่การสร้างเรื่องเล่าใหม่และการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้แนวทางการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา (Ethnographic Research) เป็นกรอบหลัก ร่วมกับแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การพัฒนาชุมชน และกระบวนการมีส่วนร่วม เพื่อศึกษา ทุนทางวัฒนธรรมและพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตำบลวังตะกู อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม โดยเข้าถึงวิถีชีวิต ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน เพื่อให้การวิเคราะห์สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย

1. พื้นที่และผู้ให้ข้อมูล

พื้นที่ศึกษา คือ ชุมชนตำบลวังตะกู อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีทุนทาง วัฒนธรรมหลากหลาย ทั้งมรดกภูมิปัญญา ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และวิถีชีวิตชุมชนที่มีศักยภาพพัฒนาเป็นแหล่ง ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

งานวิจัยนี้ไม่ได้ศึกษาประชากรทั้งหมด แต่เลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) จำนวน 18 คน ด้วยวิธีการ เลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยพิจารณาจากความรู้และประสบการณ์เชิงลึกเกี่ยวกับชุมชน แบ่งเป็น 3 กลุ่มหลัก ดังนี้

1.1 ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการบริหารปกครองท้องถิ่น เช่น ผู้นำชุมชน กรรมการหมู่บ้าน ผู้บริหาร และนักวิชาการ

1.2 ผู้ประกอบการรายย่อยที่เชื่อมโยงกับทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน

1.3 ประชาชนทั่วไปที่มีความรู้และเข้าใจบริบทวัฒนธรรมของตำบลวังตะกูอย่างลึกซึ้ง

โดยเป็นปราชญ์ชาวบ้านและผู้รู้ในชุมชนที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านวัฒนธรรมท้องถิ่น กำหนด เกณฑ์การคัดเลือกอย่างเฉพาะเจาะจง ดังนี้

1.3.1 อายุ 50 ปีขึ้นไป มีประสบการณ์ในชุมชนตำบลวังตะกูมายาวนาน

1.3.2 ประกอบอาชีพหรือสืบทอดภูมิปัญญาดั้งเดิม เช่น หัตถกรรมพื้นบ้าน เกษตรกรรม ดั้งเดิม หรือพิธีกรรมท้องถิ่น มาไม่น้อยกว่า 20 ปี

1.3.3 ได้รับการยอมรับจากคนในชุมชนในฐานะผู้รู้หรือผู้สืบทอดวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งอาจได้รับการเสนอชื่อจากผู้นำชุมชนหรือองค์การบริหารส่วนตำบลวังตะกั่ว

การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงช่วยให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลเชิงลึกจากมุมมองที่หลากหลาย ครอบคลุมผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ช่วยให้การวิเคราะห์ทุนทางวัฒนธรรมมีความลุ่มลึกน่าเชื่อถือมากขึ้น

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและการตรวจสอบเชิงคุณภาพ

ผู้วิจัยพัฒนาเครื่องมือเก็บข้อมูล 3 ประเภท ได้แก่

2.1 แบบสัมภาษณ์เชิงลึก สำหรับสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นรายบุคคล

2.2 แบบบันทึกการสังเกตแบบมีส่วนร่วม สำหรับบันทึกข้อมูลจากการร่วมกิจกรรมผลิตสินค้าบริการ และวิถีชีวิตในชุมชน

2.3 แบบนำการสนทนากลุ่ม สำหรับระดมความคิดเห็นจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชน

3. การตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือและข้อมูล

ผู้วิจัยตรวจสอบคุณภาพด้วยการตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) โดยเปรียบเทียบข้อมูลจากเอกสารแหล่งข้อมูล วิธีการ และผู้ให้ข้อมูลที่แตกต่างกัน 3 ทาง เพื่อยืนยันความถูกต้อง ความสอดคล้อง และความน่าเชื่อถือก่อนเข้าสู่ขั้นตอนวิเคราะห์ข้อมูล

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยลงพื้นที่ศึกษาชุมชนตำบลวังตะกั่วอย่างต่อเนื่อง ในระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2567 ถึงเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2568 รวมระยะเวลา 16 เดือน ตามแนวทางการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาที่เน้นการฝังตัวในชุมชนเพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกและสะท้อนวิถีชีวิตจริง โดยแบ่งเป็น 4 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับทุนทางวัฒนธรรม การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การพัฒนาชุมชน และกระบวนการมีส่วนร่วม เพื่อพัฒนารอบแนวคิดการวิจัย (ดำเนินการระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ - เมษายน พ.ศ. 2567 รวม 3 เดือน)

ระยะที่ 2 สัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลหลัก 18 คน ด้วยแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) เพื่อเก็บข้อมูลด้านทุนทางวัฒนธรรม ประสบการณ์ ความคิดเห็น และข้อเสนอแนะในการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (ดำเนินการระหว่างเดือนพฤษภาคม - กรกฎาคม พ.ศ. 2567 รวม 3 เดือน)

ระยะที่ 3 สังเกตแบบมีส่วนร่วมในการผลิตสินค้า บริการ และวิถีชีวิตของคนในชุมชน เพื่อเข้าใจปฏิสัมพันธ์ทางสังคมอย่างใกล้ชิด ซึ่งเป็นข้อมูลที่การสัมภาษณ์เพียงอย่างเดียวไม่สามารถสะท้อนได้ (ดำเนินการระหว่างเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2567 - มีนาคม พ.ศ. 2568 รวม 8 เดือน เพื่อให้เห็นวิถีชีวิตชุมชนหลากหลายในบริบทวงจรชีวิตและกิจกรรมชุมชน)

ระยะที่ 4 สนทนากลุ่มกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่หลากหลายภาคส่วน เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล และระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของชุมชน (ดำเนินการระหว่างเดือนเมษายน - มิถุนายน พ.ศ. 2568 รวม 3 เดือน)

ทั้งนี้ ด้านการพิทักษ์สิทธิผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยให้ความสำคัญเป็นอันดับแรกในทุกขั้นตอน โดย 1) ชี้แจงวัตถุประสงค์ กระบวนการเก็บข้อมูล และประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับอย่างชัดเจน 2) ขอความยินยอมโดยสมัครใจจากผู้ให้ข้อมูลทุกท่านก่อนเริ่มสัมภาษณ์หรือสังเกตการณ์ พร้อมเน้นย้ำสิทธิในการปฏิเสธหรือถอนตัวได้ตลอดเวลา และ 3) รักษาความลับของข้อมูลส่วนบุคคลและข้อมูลที่ละเอียดอ่อน โดยไม่เปิดเผยชื่อจริงหรือข้อมูลที่ระบุตัวตนได้ ใช้เพียงนามสมมติในการนำเสนอผลการวิจัย เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลมั่นใจและให้ข้อมูลได้อย่างอิสระและเป็นธรรมชาติที่สุด

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพครั้งนี้ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ร่วมกับการวิเคราะห์แบบตีความ (Interpretive Analysis) มีขั้นตอน ดังนี้

5.1 การถอดความและจัดทำบทบันทึก (Transcription) จากข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึกและสนทนากลุ่มให้เป็นข้อความที่สมบูรณ์

5.2 การจัดหมวดหมู่ข้อมูล (Data Categorization) โดยรวบรวมข้อมูลที่มีเนื้อหาสอดคล้องกันไว้ในกลุ่มเดียวกัน เพื่อความสะดวกในการวิเคราะห์และตีความ

5.3 การวิเคราะห์และตีความข้อมูล โดยค้นหาประเด็นสำคัญ รูปแบบ ความสัมพันธ์ และความหมายที่ปรากฏ เชื่อมโยงกับกรอบแนวคิดเชิงชาติพันธุ์วรรณาและวรรณกรรมที่ทบทวน เพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย

5.4 การสังเคราะห์ผลการวิเคราะห์ เพื่อสรุปผลและจัดทำข้อเสนอแนะเชิงนโยบายสำหรับการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนตำบลวังตะกั่วอย่างยั่งยืน

ทั้งนี้ตลอดกระบวนการวิเคราะห์ ผู้วิจัยยึดหลักการตรวจสอบสามเส้าอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้มั่นใจว่าผลการวิจัยมีความถูกต้อง ความน่าเชื่อถือ (Credibility) ความสามารถในการถ่ายโอน (Transferability) ความสม่ำเสมอ (Dependability) และความเป็นกลาง (Confirmability) ตามเกณฑ์คุณภาพของการวิจัยเชิงคุณภาพ

ผลการวิจัย

การวิจัยทุนทางวัฒนธรรมชุมชนเพื่อพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กรณีศึกษาตำบลวังตะกั่ว อำเภอมะนัง นครปฐม จังหวัดนครปฐม มีวัตถุประสงค์ 3 ข้อ คือ 1) สำรวจ วิเคราะห์ศักยภาพทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน 2) ศึกษาความคิดเห็นและการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายต่อการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยว และ 3) เสนอแนวทางพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม เพื่อสร้างเรื่องเล่าใหม่และการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

1. ศักยภาพทุนทางวัฒนธรรม

ตำบลวังตะกั่วมีทุนทางวัฒนธรรมหลากหลายและมีพลวัต จากการสำรวจภาคสนาม สัมภาษณ์เชิงลึก และสนทนากลุ่ม สามารถจำแนกได้ 5 ทุนหลัก

1.1 ทุนความเชื่อและศาสนา

วัดวังตะกั่ว วัดราษฎร์เก่าแก่อายุกว่า 190 ปี เป็นทั้งศูนย์รวมศาสนกิจและศูนย์ถ่ายทอดภูมิปัญญาและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นผ่านพิธีกรรมชุมชนในวัด พื้นที่วัดจัดกิจกรรมวัฒนธรรม เช่น งานบุญกลางบ้านทอดกฐิน สงกรานต์ และมีสาธิตาเพ็ของวัดรองรับนักท่องเที่ยวสายบุญ สมศรี วัฒนชน กล่าวไว้ว่า “วัดวังตะกั่วไม่ใช่แค่ที่สวดมนต์

วัดตอนนี้เป็นห้องสมุดมีชีวิตของชุมชน ประวัติศาสตร์ทุกอย่างอยู่ในนั้น” (สมศรี วัฒนชน, 2567) ขณะที่ ประเสริฐ ท้องถิ่นรัก เสริมว่า “พุทธก็ไปวัด จินก็ไหว้ศาลเจ้า มันคือเอกลักษณ์ชุมชน” สถานที่เหล่านี้เป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรม (Cultural Space) ที่เชื่อมโยงคนรุ่นเก่ากับรุ่นใหม่ผ่านพิธีกรรมและความศรัทธา นับเป็นจุดต่อยอดสำคัญในการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (ประเสริฐ ท้องถิ่นรัก, 2567)

1.2 ทนภูมิปัญญา

ตำบลวังตะกุ่มมีภูมิปัญญาท้องถิ่นหลากหลาย เด่นที่สุด คือ หัตถกรรมจักสานหมวกก้วยไล้ย สืบทอดจากแรงงานชาวจีนที่อพยพมาชุดคลองเจดีย์บูชาสมัยรัชกาลที่ 4 และตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ สุพิน จักสานดี เล่าว่า “หมวกใบนี้แม่สอนฉัน จากที่ยายสอนแม่ฉัน ฉันก็สอนลูก สอนต่อ ๆ กันมา” ภูมิปัญญาสะท้อนการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมในกิจกรรมเศรษฐกิจชุมชน และเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้รับประสบการณ์แท้จริงผ่านกิจกรรมเชิงปฏิบัติร่วมกับชาวบ้าน ตอบโจทย์นักท่องเที่ยวยุคใหม่ที่แสวงหาประสบการณ์ที่มีความหมาย (สุพิน จักสานดี, 2567)

1.3 ทนเทคโนโลยีเกษตรอินทรีย์

ตำบลวังตะกุ่มมีฐานทุนเกษตรอินทรีย์โดดเด่น มีปราชญ์หมอดินเป็นแกนนำชุมชน มีวิสาหกิจชุมชนกลุ่มปุ๋ยหมักอินทรีย์วังตะกุ่ม ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรตำบลวังตะกุ่ม และฟาร์มผักปลอดสารพิษบ้านทุ่งรางเทียน ม.8 ซึ่งประกอบกันเป็นภูมิทัศน์เกษตรวัฒนธรรมที่เสริมศักยภาพการเป็นจุดหมายปลายทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม ตอบสนองผู้บริโภคที่ใส่ใจสุขภาพและสิ่งแวดล้อม

1.4 ทนอัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์

วังตะกุ่มมีรากฐานประวัติศาสตร์ผูกพันกับคลองเจดีย์บูชา ชุดในสมัยรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2401 เชื่อมแม่น้ำท่าจีนกับองค์พระปฐมเจดีย์ ชื่อ “วังตะกุ่ม” สะท้อนอัตลักษณ์ท้องถิ่นจากต้นตระกูลริมคลอง บ้านเรือนดั้งเดิมศาลเจ้าเก่าแก่ และของเก่าในวัด เป็นเครื่องบอกเล่าวิถีเกษตร การตั้งถิ่นฐาน และพหุวัฒนธรรมไทยพุทธ - ไทยจีน อันเป็นฐานสร้างเรื่องเล่าชุมชนเพื่อเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

1.5 ทนผู้ประกอบการที่พักและร้านอาหารร่วมสมัย

ชุมชนวังตะกุ่มเติบโตผ่านผู้ประกอบการที่พักและร้านอาหารร่วมสมัยที่ผสมอัตลักษณ์ท้องถิ่นกับบริการทันสมัย เจ้าของกิจการร้านอาหารและที่พักร่วมสมัย นภา สวรรค์ศรีสอร์ท กล่าวว่า “ร้านเราไม่ใช่แค่ร้านกินข้าว มันคือการพาคนมาสัมผัสวัฒนธรรม วิถีชีวิต” (นภา สวรรค์ศรีสอร์ท, 2567) ขณะที่ อำนาจ พัฒนากิน ระบุว่า “เราอยากเปลี่ยนชุมชนของเรา วังตะกุ่มจากแค่ทางผ่านให้เป็นจุดหมายจริง ๆ ของที่มีอยู่ทุกอย่างพร้อมแล้ว” (อำนาจ พัฒนากิน, 2567)

ชุมชนมีรีสอร์ต พูลวิลล่า คาเฟ่ร่วมสมัยตามแนวถนน และร้านอาหารพื้นถิ่น มีเส้นทางมอเตอร์เวย์หมายเลข 81 ตัดผ่าน ทำให้ศักยภาพเปลี่ยนจากพื้นที่ผ่าน สู่ “พื้นที่จุดหมายปลายทาง” อีกทั้งผู้ประกอบการเป็นภาคีสำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT) ที่ช่วยสร้างมูลค่าเพิ่มทางวัฒนธรรมและกระจายรายได้ ทั้งนี้คุณค่าทุนทางวัฒนธรรมทั้ง 5 ด้านที่กล่าวมาได้เสริมกัน เพื่อเป็นฐานสู่การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีอัตลักษณ์ของท้องถิ่น

2. ความคิดเห็นและระดับการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
ตำบลวังตะกุ่ม

2.1 ความคิดเห็นของภาคีเครือข่าย

ภาคีเครือข่ายส่วนใหญ่มีทัศนคติเชิงบวกต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยมองว่าช่วยแปลงทุนวัฒนธรรมเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจและสังคมใน 3 มิติ

มิติเศรษฐกิจ สร้างรายได้จากการนำเที่ยว ผลิตภัณฑ์วัฒนธรรม ที่พัก และอาหารพื้นถิ่น

มิติอนุรักษ์วัฒนธรรม การท่องเที่ยวช่วยสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

มิติสังคมและอัตลักษณ์ เสริมความภาคภูมิใจและความเป็นเจ้าของร่วม

ทั้งนี้ ภาคีเครือข่ายกังวลผลกระทบเชิงลบ 3 ประเด็น 1) การกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม (Cultural Commodification) 2) การจัดการขยะและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะคลองเจดีย์บูชา และ 3) การกำหนดขีดความสามารถการรองรับ (Carrying Capacity) เพื่อป้องกัน Mass Tourism ดวงพร วัฒนศิลป์ กล่าวว่า “เราไม่ได้กลัวนักท่องเที่ยว แต่กลัวว่าจะรับไม่ไหว ทั้งเรื่องถนน ที่จอดรถ คนที่พานักท่องเที่ยวมา พอคนมาเยอะ แล้วดูแลนักท่องเที่ยวไม่ดี จะส่งผลกับภาพลักษณ์ชุมชนเรา และคลองที่สวยงาม ถ้าไม่มีระบบจัดการขยะ น้ำเสีย แล้วจะเอาอะไรมาขาย” (ดวงพร วัฒนศิลป์, 2567)

2.2 ระดับการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย

ภาคีเครือข่ายมีส่วนร่วมระดับปานกลางถึงสูง แบ่งเป็น 2 ระดับ

ระดับที่ 1: การรับรู้ข้อมูล แสดงความเห็น และร่วมกิจกรรม (Informing and Consultation)
เครือข่ายรับรู้ข้อมูลและกระตือรือร้นที่สูง แต่ยังไม่ถึงขั้นตัดสินใจจริง

เจ้าของธุรกิจเพาะพันธุ์พืชเศรษฐกิจไม้ประดับ แพรไหม อินชัย กล่าวว่า “มักเข้าร่วมโครงการ OTOP หรือกิจกรรมอื่น ๆ ที่ทาง อบต. จัดขึ้นเป็นประจำ อย่างงานสงกรานต์ สนับสนุนขนมหรือของกินเล็ก ๆ น้อย ๆ ให้กับชาวบ้านหมู่ 8 มาแล้วประมาณ 3 ปี ชุมชนที่นี้อยู่กันแบบพึ่งพิง” (แพรไหม อินชัย, 2567)

ระดับที่ 2: การตัดสินใจและวางแผนเชิงนโยบาย (Decision-Making and Policy Planning)
ยังจำกัด มีอุปสรรค 3 ด้าน คือ 1) เชิงปฏิบัติการ ยังขาดการประสานข้อมูล 2) เชิงโครงสร้าง มีอำนาจกระจุกที่ภาครัฐท้องถิ่น 3) เชิงวัฒนธรรม คือ ศักยภาพของภาคียังจำกัด ประธานสภาท้องถิ่น

เมื่อวิเคราะห์ตามกรอบสมาคมนานาชาติด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน (IAP2) คือ ภาคีส่วนใหญ่อยู่ระดับที่ 3 การปรึกษาหารือ (To Consult) การได้รับข้อมูลและแสดงความเห็น โดยอำนาจตัดสินใจอยู่ที่ อบต. ดังที่ วิรัตน์ ดำรงกิจ กล่าวว่า “ตามกฎหมายท้องถิ่น เรามีอำนาจอนุมัติโครงการ เราเดินเท้าเข้าไปก่อน” (วิรัตน์ ดำรงกิจ, 2567) บางส่วน โดยเฉพาะกลุ่มวิสาหกิจชุมชนและผู้ประกอบการ เริ่มเคลื่อนสู่ระดับที่ 4 ความร่วมมือ (To Collaborate) โดยเจ้าของพูลวิลล่าและคาเฟ่ วรณภา วิลล่าวังตะกู่ กล่าวว่า “เราพร้อมช่วยกันดึงคนให้แวะเข้ามา ให้รู้จักชุมชนก่อน แล้วเขาจะกลับมาอีก ที่นี้มีร้านอาหาร ที่พักก็มาก” (วรณภา วิลล่าวังตะกู่, 2567) อุปสรรคที่ทำให้ไม่ไปถึงระดับที่ 5 การเสริมอำนาจ (To Empower) คือ ช่องว่างการสื่อสารระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภายนอก พบว่า ธนากร ข้าวดี สะท้อนว่า “บางครั้งชุมชนมีข้อมูลดีมาก แต่ไม่รู้จะส่งไปถึงใคร หน่วยงานข้างบนก็ไม่รู้ว่าชุมชนมีอะไร การสื่อสารมันขาดตอน” (ธนากร ข้าวดี, 2567) ชุมชนวังตะกู่มีศักยภาพยกระดับการมีส่วนร่วม แต่ต้องการการสนับสนุนเชิงโครงสร้างด้านกลไกการสื่อสารและการตัดสินใจร่วมที่เป็นระบบและต่อเนื่อง

ทั้งนี้ อุปสรรคเชิงโครงสร้างนี้สามารถลดทอนได้ผ่านการจัดตั้งคณะกรรมการร่วมระหว่างชุมชนกับ อบต. เพื่อให้ทุกภาคส่วน วิสาหกิจชุมชน ประชาชนชาวบ้าน ผู้ประกอบการ ตัวแทนชุมชน ร่วมกำหนดทิศทาง วางแผน และติดตามประเมินผล โดยกลไกนี้ช่วยแก้ปัญหา 3 ด้าน คือ 1) กระจายอำนาจตัดสินใจจาก อบต. สู่ภาคี 2) ประสานข้อมูลผ่านเวทีประชุมร่วมกับมหาวิทยาลัย ภาคเอกชน และหน่วยงานท้องถิ่นจังหวัด 3) พัฒนาศักยภาพภาคีผ่าน Workshop และเครือข่ายการเรียนรู้ในแผนแม่บทการท่องเที่ยว

2.3 นัยสำคัญของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยว โดยเฉพาะเมื่อทุนวัฒนธรรมวังตะกูเป็นมรดกที่มีชีวิต ในมิติวัฒนธรรมศึกษา การมีส่วนร่วมยังเสริมพลังอำนาจทางวัฒนธรรม (Cultural Empowerment) ให้ชุมชนควบคุมการนำเสนอตนเอง แทนการให้คนนอก (Etic) กำหนดคุณค่า การที่ระดับการมีส่วนร่วมเชิงตัดสินใจ - นโยบายยังจำกัด จึงสะท้อนความจำเป็นเร่งด่วนในการพัฒนากลไกใหม่ เพื่อนำไปสู่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ยั่งยืน บนฐานทุนวัฒนธรรมและการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริง

3. แนวทางการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม

ผลการศึกษาพบว่า แนวทางการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนตำบลวังตะกู จังหวัดนครปฐม เป็นการสร้างความหมายทางสังคม-วัฒนธรรมร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย สรุปได้ 6 ประเด็น

3.1 การออกแบบเส้นทางท่องเที่ยวที่บูรณาการเชื่อมโยงทุนวัฒนธรรมหลัก คือ วัดวังตะกู คลองเจดีย์บูชา ศาลเจ้าแม่ชีอภัยเนี่ยว ศาลเจ้าแม่เบ็กไพร เข้ากับภูมิปัญญาชุมชน คือ ฟาร์มผักไฮโดรโปนิกส์ จักสานหมวกก๊วยโล้ย กลุ่มพวงมาลัยผ้าขาวม้า เพื่อให้นักท่องเที่ยวสัมผัสชุมชนในฐานะพื้นที่วัฒนธรรมที่มีชีวิต

3.2 การสร้างอัตลักษณ์ชุมชนให้เป็นรูปธรรม ผ่านป้าย ประติมากรรม โลโก้ และสื่อประชาสัมพันธ์ เพื่อสร้างจุดจำที่ตลาดอื่นลอกเลียนไม่ได้

3.3 การพัฒนาผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น ให้มีมูลค่าทั้งวัฒนธรรมและการตลาด คือ หมวกก๊วยโล้ย พวงมาลัยผ้าขาวม้า อาหารพื้นบ้าน พร้อมพัฒนาบรรจุภัณฑ์และตราสินค้าให้เข้าถึงตลาดโดยตรง

3.4 การสร้างเรื่องเล่าใหม่ (re-narrativization) ผ่านแพลตฟอร์มดิจิทัล เช่น เฟซบุ๊ก ดิจิตอลไกด์ไลน์ และเปิดให้เยาวชนถ่ายทอดวัฒนธรรมผ่านสื่อที่ถนัด ผู้ประกอบการกล่าวว่า

“กำลังออกแบบบรรจุภัณฑ์สินค้าแปรรูปถนอมอาหารให้สื่อถึงความเป็นร้านและชุมชน เพื่อขายออนไลน์และสร้างชื่อเสียง โดยจ้างบริษัทนอกดูแลการตลาดและระบบจองห้องพัก (OTA) คิดค่าธรรมเนียมราว 28% ของรายได้ พร้อมมีไมโครอินฟลูเอนเซอร์มาถ่ายคอนเทนต์ลงเฟซบุ๊กและดิจิตอลไกด์เอง ก็ช่วยประชาสัมพันธ์ร้านได้ดี และเชื่อว่าหากได้รับส่งเสริมการทำคอนเทนต์ผ่านโซเชียลแบบนี้ จะช่วยสร้างรายได้ให้พ่อค้าแม่ค้าและส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่ได้” (นภา สวรรค์ศรีสอร์ท, 2567)

3.5 การมีส่วนร่วมของชุมชนแบบพันธมิตรที่ถูกต้องรอบ ใน 4 มิติ คือ การรับรอง ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมลงมือทำ แม้เผชิญ “ความเปราะบางเชิงรุ่นอายุ” จากการที่เยาวชนขาดการสืบทอดภูมิปัญญา จึงควรมีกลไก เช่น ค่ายเยาวชนและอบรมเชิงปฏิบัติการ เพื่อสร้างผู้กระทำการทางวัฒนธรรมคนรุ่นใหม่

3.6 การจัดการสิ่งแวดล้อมและโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน ภูมิทัศน์ ป้ายบอกทาง ระบบขยะ เป็นเงื่อนไขพื้นฐานของการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ยั่งยืน

“ถนนพังก็ซ่อม แต่ต้องทำให้ถูกต้องด้วย ต้นไม้สองข้างทาง ป้ายบอกทางที่อ่านออก ถึงขยะที่เพียงพอ นักท่องเที่ยวเขาดูสิ่งเหล่านี้ก่อนเลย ถ้าดูแลไม่ดี เขาก็ไม่อยากกลับมา” (สมชาย ดินดี, 2567)

สรุปได้ว่า การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของวังตะกั่วต้องตั้งอยู่บนการจัดการความหมายที่ชุมชนเป็นเจ้าของเรื่องเล่าและอัตลักษณ์ ข้อจำกัดสำคัญ คือ การสนับสนุนจากรัฐส่วนกลางที่ไม่ต่อเนื่อง จึงต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างชุมชน ภาครัฐท้องถิ่น สถาบันการศึกษา และภาคเอกชน เพื่อให้การท่องเที่ยวสร้างรายได้และธำรงอัตลักษณ์ชุมชนได้อย่างมีศักดิ์ศรีในกระแสโลกาภิวัตน์

อภิปรายผล

งานวิจัยนี้ศึกษาชุมชนตำบลวังตะกั่ว จังหวัดนครปฐม ใน 3 ด้าน คือ ศักยภาพทุนทางวัฒนธรรม การมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย และแนวทางพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม โดยอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ 3 ข้อ ดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1: ศักยภาพทุนทางวัฒนธรรมในฐานะฐานรากของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ชุมชนวังตะกั่วมีทุนทางวัฒนธรรมครบตามกรอบ 4Hs ของ Smith, V. ได้แก่ มรดก เช่น วัดวังตะกั่ว ศาลเจ้าประวัติศาสตร์ที่สืบเนื่องจากยุคทวารวดี วิถีชีวิตริมคลองเจดีย์บูชาและการเกษตร และหัตถกรรมการสานหมวกกุ่มไฉ่ ซึ่งได้รับการส่งเสริมตามนโยบาย BCG-Soft Power (Smith, V., 1996) สอดคล้องกับแนวคิดของ Throsby, D. ที่ว่าทุนทางวัฒนธรรมเป็นสินทรัพย์ที่มีคุณค่าเกินกว่ามูลค่าทางเศรษฐกิจ โดยภูมิปัญญาการสานหมวกและประเพณีงานบุญสะท้อนอัตลักษณ์และการสืบทอด มิใช่เพียงสินค้าเพื่อการค้า (Throsby, D., 2001) ซึ่งสอดคล้องกับ McKercher, B. & Du Cros, H. ที่ระบุว่าทุนทางวัฒนธรรมเป็นทุนสำคัญในการผลิตสินค้าและบริการทางวัฒนธรรม (McKercher, B. & Du Cros, H., 2002) และสอดคล้องกับงานของ วรภพ วงศ์รอด ที่ได้ศึกษาวิจัย แนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ พบว่า ชุมชนซึ่งมีแหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาท้องถิ่นถือเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรม (Cultural Space) มีความพร้อมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างมีนัยสำคัญ (วรภพ วงศ์รอด, 2562)

ลักษณะเด่นของวังตะกั่ว คือ ศาลเจ้าหลายแห่งที่สะท้อนความเชื่อผสมพุทธ - จีน ซึ่งเป็นทุนทางวัฒนธรรมพลวัตสูง แต่ต้องจัดการอย่างละเอียดอ่อนเพื่อป้องกันเพื่อป้องกันมิให้กระบวนการทำให้เป็นสินค้า (Commodification) ลดทอนความหมายดั้งเดิม ตามหลัก ICOMOS ที่ให้เคารพสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ก่อนพัฒนาเป็นกิจกรรมท่องเที่ยว (ICOMOS, 1999) นอกจากนี้ การที่นครปฐมเป็นศูนย์กลางอารยธรรมทวารวดีและความหลากหลายทางชาติพันธุ์ทำให้ทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่วังตะกั่วมีลักษณะหลายชั้น (Multi-layered) จึงต้องใช้กรอบชาติพันธุ์วรรณาที่เน้นมุมมองคนใน (Emic View) ตามแนวทางของ Creswell, J. W. เพื่อหลีกเลี่ยงการตีความที่คลาดเคลื่อนจากคุณค่าของชุมชน (Creswell, J. W., 1998)

ข้อค้นพบชี้ว่า ชุมชนขนาดเล็กที่ไม่ถูกนิยามเป็นแหล่งท่องเที่ยวตามนิยามของภาครัฐ อาจมีทุนทางวัฒนธรรมที่ซ่อนเร้นอยู่ การประเมินศักยภาพจึงไม่ควรพึ่งพาเพียงข้อมูลภาครัฐหรือการสำรวจผิวเผิน แต่ต้องลงพื้นที่อย่างต่อเนื่องและรับฟังเสียงคนในอย่างลึกซึ้ง เพื่อให้ได้ภาพรวมที่ครบถ้วนสำหรับวางแผนพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างเหมาะสม

วัตถุประสงค์ที่ 2 ความคิดเห็นและระดับการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในชุมชน

ภาคีเครือข่ายในตำบลวังตะกั่วประกอบด้วยกลุ่มหลากหลาย ได้แก่ ผู้นำชุมชน สมาชิกสภา อบต. กลุ่มวิสาหกิจชุมชน ผู้สูงอายุผู้ทรงภูมิปัญญา และตัวแทนเยาวชน โดยรวมมีทัศนคติเชิงบวกต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ภายใต้งานสำคัญสามประการ ได้แก่ การพัฒนาต้องไม่ทำลายวิถีชีวิตดั้งเดิม ต้องกระจายผลประโยชน์อย่างทั่วถึงและเป็นธรรม และชุมชนต้องเป็นเจ้าของในทุกกระบวนการ สอดคล้องกับงานวิจัยของ สรลพร คำปัญญา ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่องกลไกขับเคลื่อนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนคุณธรรมบ้านท่าฉลอม ซึ่งพบว่า ความสำเร็จของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมีแกนกลางอยู่ที่ความรู้สึกเป็นเจ้าของพื้นที่ (สรลพร คำปัญญา, 2566)

เมื่อวิเคราะห์ระดับการมีส่วนร่วมตามกรอบของ Cohen, J. M. & Uphoff, N. T. ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 มิติ ได้แก่ การตัดสินใจ การปฏิบัติ การรับผลประโยชน์ และการประเมินผล (Cohen, J. M. & Uphoff, N. T., 1981) ชุมชนวังตะกั่วมีส่วนร่วมระดับปานกลางถึงสูงในมิติการปฏิบัติและการรับผลประโยชน์ แต่ยังมีข้อจำกัดในมิติการตัดสินใจ การวางแผนเชิงนโยบาย เมื่อเทียบกับกรอบ IAP2 (International Association for Public Participation, 2014) ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนอยู่ในระดับที่ 3 การปรึกษาหารือ ถึงระดับที่ 4 ความร่วมมือ โดยยังไม่บรรลุระดับที่ 5 การเสริมอำนาจอย่างสมบูรณ์ ทั้งนี้ ชุมชนแสดงความพร้อมที่จะเคลื่อนสู่ระดับห้า หากได้รับการสนับสนุนจากภาคนโยบายอย่างเหมาะสม กระบวนการมีส่วนร่วมในตำบลวังตะกั่วมีความซับซ้อนเนื่องจากภาคีมีโครงสร้างหลากหลาย แต่ละกลุ่มจึงให้ความหมายของการมีส่วนร่วมแตกต่างกัน สอดคล้องกับ ข้อเสนอของ ธเรศ ศรีสถิตย์ ที่เน้นการจำแนกผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอย่างละเอียดก่อนการออกแบบกระบวนการมีส่วนร่วม (ธเรศ ศรีสถิตย์, 2560)

ข้อค้นพบสำคัญ คือ บทบาทของวัดวังตะกั่วในฐานะสะพานเชื่อม ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน ซึ่งขยายข้อเสนอของ สันติ พัฒน์พันธุ์ ที่พบว่า การฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นสิ่งที่บอกอัตลักษณ์ชุมชน (สันติ พัฒน์พันธุ์, 2561) โดยในบริบทวังตะกั่ว อัตลักษณ์ของชุมชนสะท้อนผ่านสถาบันทางศาสนาทำหน้าที่รวบรวมโบราณวัตถุและเครื่องมือเกษตรดั้งเดิม ควบคู่กับการผสมผสานสาธิตกาแฟ สำหรับศาสนิกชนยุคใหม่ นอกจากนี้ ชุมชนแสดงความกังวลต่อทุนนอกพื้นที่ สะท้อนความตระหนักรู้ทางเศรษฐกิจการเมืองในระดับสูง ซึ่งเป็นทรัพยากรสำคัญในการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวโดยชุมชน ตามแนวคิดของสำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ที่เน้นสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการพัฒนาโดยชุมชนเป็นผู้บริหารจัดการทรัพยากรของตนเอง (สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2563) ดังนั้น การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในตำบลวังตะกั่วควรออกแบบกลไกการมีส่วนร่วมที่ยืดหยุ่น รองรับความต้องการที่แตกต่างของแต่ละกลุ่มภาคี โดยใช้สถาบันทางศาสนาเป็นสะพานเชื่อมข้ามกลุ่ม เพื่อให้กระบวนการพัฒนาเกิดขึ้นบนฐานของความเป็นเจ้าของร่วมที่แท้จริง

วัตถุประสงค์ที่ 3 แนวทางการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างเป็นระบบ

ผลการศึกษาเสนอแนวทางพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตำบลวังตะกั่วบนสามเสาหลัก คือ การใช้ทุนทางวัฒนธรรมเป็นฐาน การสร้างเรื่องเล่าใหม่ของชุมชน และการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนผ่านการมีส่วนร่วม โดยเชื่อมโยงจุดสำคัญ ได้แก่ วัดวังตะกั่ว ศาลเจ้าชุมชน แหล่งจักสานหมวกก้วยไฉ่ สวนเกษตรอินทรีย์ ร้านอาหาร รีสอร์ท และคาเฟ่ร่วมสมัย พร้อมกิจกรรมเรียนรู้ที่เปิดให้นักท่องเที่ยวสัมผัสวิถีชีวิตจริงของชาววังตะกั่ว สอดคล้องกับงานวิจัยของ ณัฐวุฒิ สุวรรณช่วง ที่ศึกษาเรื่องการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชนเมืองเก่าเพชรบุรี

พบว่า กิจกรรมสร้างสรรค์ เช่น ตลาดริมน้ำ การทำขนมโก๋ การร้อยลูกปัด และการย้อมผ้าธรรมชาติ ช่วยสร้างประสบการณ์แก่ผู้มาเยือนได้อย่างมีประสิทธิภาพ (ณัฐฉา สุวรรณช่าง, 2567) และสอดคล้องกับแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2566-2570) ยุทธศาสตร์ที่ 3 กลยุทธ์ที่ 3.2.1 ว่าด้วยการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์และวัฒนธรรม และยุทธศาสตร์ที่ 4 ด้านการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน รวมถึงกลยุทธ์ย่อยที่ 2.3 ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 สนับสนุนความหลากหลายของวัฒนธรรมชุมชน

จุดเด่นของผลการศึกษา คือ แนวคิดเรื่องเล่าใหม่ (New Narrative) ซึ่งไม่ใช่การสร้างสิ่งใหม่ แต่เป็นการตีความทุนวัฒนธรรมเดิมในเชิงมานุษยวิทยา เช่น การนำเสนอวังตะกู่ในฐานะดินแดนแห่งต้นตระกูลและวิถีชุมชนริมคลองเจดีย์บูชา ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม ที่ว่าการนำเรื่องราวทางวัฒนธรรมมาสร้างความโดดเด่นให้ผลิตภัณฑ์ท่องเที่ยวเป็นกลยุทธ์สำคัญในการสร้างมูลค่าเพิ่ม (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2562) ผลการศึกษานี้ขยายความข้อค้นพบของ เมทินี ทนงกิจ และคณะ ที่ศึกษาปัจจัยแห่งความสำเร็จของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในชุมชนบ้านน้ำเขียว พบว่า การให้ชุมชนเป็นผู้เล่าเรื่องราว (Storyteller) เป็นปัจจัยความสำเร็จของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (เมทินี ทนงกิจ และคณะ, 2561) โดยในกรณีวังตะกู่ ผู้สูงอายุและผู้สืบทอดวัฒนธรรม คือ ผู้เล่าเรื่องที่ทรงพลังที่สุด จึงควรเปิดพื้นที่ให้พวกเขาถ่ายทอดเรื่องเล่าสู่นักท่องเที่ยวโดยตรง

งานวิจัยยังพบช่องว่างระหว่างนโยบายส่วนกลางที่เน้นตัวชี้วัดเชิงปริมาณ จำนวนนักท่องเที่ยว รายได้กับความต้องการของชุมชนที่ต้องการ ความสุขของชุมชน ขณะที่นักท่องเที่ยวยุคใหม่ต้องการประสบการณ์ที่แท้จริง (Authentic Experience) ดังนั้น เส้นทางท่องเที่ยวบนฐานวัฒนธรรมและการมีส่วนร่วมจึงเป็นจุดบรรจบของทั้งสองด้าน โดยชุมชนได้เล่าเรื่องตนเองเป็นเจ้าของในการสืบทอด นักท่องเที่ยวได้สัมผัสประสบการณ์วิถีชีวิตจริงจากชุมชน สอดคล้องกับหลักการของ องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) ที่เน้นการพัฒนาที่ยั่งยืนต้องประเมินผลทั้งมิติเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตควบคู่กัน (องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน), 2561) และผลได้ยืนยันแนวคิดท้องถิ่นนิยมของ เอนก เหล่าธรรมทัศน์ ที่ให้คนท้องถิ่นพัฒนาพื้นที่ตามอัตลักษณ์ของตน (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2560) โดยชุมชนวังตะกู่พร้อมดำเนินการเอง หากได้รับการสนับสนุนด้านความรู้ งบประมาณ และโครงสร้างพื้นฐานที่เหมาะสม ซึ่งการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ยั่งยืนต้องบูรณาการสามมิติ คือ ทุนทางวัฒนธรรมที่คนในท้องถิ่นมีความเอง การมีส่วนร่วมในระดับหุ้นส่วน การตัดสินใจ และการสร้างเรื่องเล่าที่สะท้อนอัตลักษณ์ท้องถิ่นอย่างแท้จริง อันจะนำไปสู่ความสุขของชุมชน ประสบการณ์แท้จริงของนักท่องเที่ยว และการยกระดับคุณภาพชีวิตของชาววังตะกู่อย่างยั่งยืน

องค์ความรู้ใหม่

งานวิจัยเรื่องทุนทางวัฒนธรรมชุมชนกับการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กรณีศึกษาตำบลวังตะกู่ อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม ก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ 4 ประการ ดังนี้

ภาพที่ 1 แผนผังแสดงองค์ความรู้ใหม่จากการวิจัยทุนทางวัฒนธรรมชุมชนตำบลวังตะกู อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม

1. กรอบแนวคิดทุนทางวัฒนธรรมแบบพหุมิติเชิงพลวัต

งานวิจัยขยายแนวคิดของบูดีเยอร์และทროสบี จากการมองทุนเป็นสินทรัพย์เชิงปัจเจก สู่การมองเป็นระบบนิเวศทางวัฒนธรรมชุมชน ที่ประกอบด้วย 4 มิติเสริมกัน คือ ทุนทางกายภาพสภาพแวดล้อม ทุนทางสังคม เครือข่าย ทุนภูมิปัญญาท้องถิ่น และทุนเศรษฐกิจสร้างสรรค์ โดยต้องพิจารณาทุกมิติร่วมกันอย่างองค์รวม จะใช้มิติเดียวพัฒนาการท่องเที่ยวไม่ได้ ทั้งนี้ ตำบลวังตะกูมีศักยภาพเชื่อมโยงการท่องเที่ยว 4 ด้าน คือ เชิงศาสนา (วัดวังตะกู ศาลเจ้าจีน) เชิงประวัติศาสตร์ (คลองเจตีย์บูชา) เชิงนิเวศ (เกษตรอินทรีย์ สมาร์ทฟาร์มเมอร์ ภูมิทัศน์ริมคลอง) และเชิงสุขภาพ (ฟาร์มไฮโดรโปนิคส์ อาหารพื้นบ้าน) เมื่อเชื่อมโยงเป็นระบบจะสร้างรายได้หมุนเวียนอย่างยั่งยืนในมิติเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมทุกมิติ

2. สถาบันทางศาสนาเป็นสะพานเชื่อมสังคมและลดความขัดแย้งเชิงผลประโยชน์

วัดวังตะกูไม่ได้เป็นเพียงศูนย์รวมใจหรือแหล่งท่องเที่ยว แต่เป็น “พื้นที่กลาง” เชื่อมประสานคนต่างกลุ่มอายุ วิถีชีวิต และฐานะทางเศรษฐกิจ ให้ร่วมพัฒนาการท่องเที่ยวได้ สะท้อนว่าในชุมชนพหุวัฒนธรรมพุทธ - จีน สถาบันศาสนาเป็นทุนทางสังคมแนวราบที่มีประสิทธิภาพ ด้วยว่าวัดและศาลเจ้ายังลดความขัดแย้งผลประโยชน์ใน 3 ด้าน คือ 1) เป็นพื้นที่ที่ทุกฝ่ายไว้วางใจในการเจรจาแบ่งปันผลประโยชน์ 2) ป้องกันการผูกขาดทางวัฒนธรรม เพราะเป็นสมบัติส่วนรวมไม่มีเจ้าของรายใดรายหนึ่ง 3) สร้างความชอบธรรมในการตัดสินใจผ่านกิจกรรมในวัด เช่น งานบุญกลางบ้าน งานทอดกฐิน ที่เปิดให้ทุกคนมีส่วนร่วม ลดการกระจุกตัวของอำนาจในกลุ่มผู้นำท้องถิ่น

3. แบบจำลองการสร้างเรื่องเล่าใหม่เพื่อความแท้จริงทางวัฒนธรรม

เรื่องเล่าใหม่ของชุมชนไม่ใช่การประดิษฐ์สิ่งใหม่ แต่เป็นการจัดเรียงและตีความใหม่จากทุนวัฒนธรรมเดิม โดยให้คนใน (Emic View) เป็นผู้กำหนดทิศทางเอง มีปราชญ์ชาวบ้านและผู้สูงอายุเป็นผู้ถ่ายทอดหลัก จะช่วยให้อัตลักษณ์การท่องเที่ยวมีความแท้จริงทางวัฒนธรรมมากกว่าการออกแบบจากภายนอก

4. การข้ามพ้นช่องว่างระหว่างนโยบายกับชุมชนสู่เศรษฐกิจชุมชนที่ยั่งยืน

นโยบายระดับชาติมักเน้นตัวชี้วัดเชิงปริมาณ เช่น จำนวนนักท่องเที่ยวและรายได้ ขณะที่ชุมชนวังตะกั่วให้น้ำหนักกับคุณภาพ เช่น ความสุขของชุมชน ความเป็นเจ้าของกระบวนการ และความยั่งยืนของมรดกวัฒนธรรม ดังนั้น การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องอาศัยเศรษฐกิจชุมชนแบบบูรณาการ เชื่อมการท่องเที่ยวเชิงศาสนา ประวัติศาสตร์ นิเวศ และสุขภาพ ให้รายได้กระจายสู่ทุกกลุ่ม ทั้งผู้ประกอบการ กลุ่มจักสาน เกษตรกร และปราชญ์หมอดิน โดยภาครัฐต้องติดตามประเมินผลทั้งมิติเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตอย่างสมดุล

สรุปว่า องค์ความรู้ทั้ง 4 ประการนี้ช่วยขยายมิติการศึกษาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมระดับชุมชน บูรณาการมุมมองสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเข้ากับการจัดการท่องเที่ยว และเป็นแนวทางให้ชุมชนพหุวัฒนธรรมอื่น ๆ นำทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่มาพัฒนาเป็นเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนอัตลักษณ์แท้จริงของท้องถิ่นในทุกมิติการพัฒนา

สรุปและข้อเสนอแนะ

งานวิจัยนี้ศึกษาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนและการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของตำบลวังตะกั่ว จังหวัดนครปฐม ด้วยวิธีวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาและการมีส่วนร่วมของชุมชน พบว่า ชุมชนวังตะกั่วมีทุนทางวัฒนธรรมเชิงพลวัต 4 มิติเสริมกัน คือ 1) ทุนกายภาพ - สภาพแวดล้อม 2) ทุนสังคม - เครือข่าย 3) ทุนภูมิปัญญาท้องถิ่น และ 4) ทุนเศรษฐกิจสร้างสรรค์ โดยความเชื่อผสมผสานพุทธ - จีน เป็นจุดเปราะบางที่ต้องดูแลเพื่อไม่ให้ความหมายดั้งเดิมสูญหาย ภาศิเครือข่ายเห็นด้วยกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยมีเงื่อนไขว่าต้องไม่กระทบวิถีชีวิต ต้องกระจายผลประโยชน์เป็นธรรม ทั้งนี้การมีส่วนร่วมยังอยู่ระดับความร่วมมือ ยังไม่ถึงขั้นเสริมอำนาจเต็มรูปแบบจากการสนทนากลุ่มได้ข้อเสนอแนะทางพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยว 6 แนวทาง ได้แก่ 1) การออกแบบเส้นทางท่องเที่ยวที่บูรณาการเชื่อมโยงทุนวัฒนธรรมหลัก 2) การสร้างอัตลักษณ์ชุมชนให้เป็นรูปธรรม 3) การพัฒนาผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น 4) การสร้างเรื่องเล่าใหม่ 5) การมีส่วนร่วมของชุมชนแบบพันธมิตรที่ถูกต้อง และ 6) การจัดการสิ่งแวดล้อมและโครงสร้างพื้นฐาน 1) ข้อเสนอแนะการวิจัยเชิงนโยบาย การปรับกรอบประเมินศักยภาพชุมชนให้ผนวกทุนวัฒนธรรมแบบพหุมิติ แทนการมองมิติเดียว เพื่อเห็นทุนที่ซ่อนเร้นในชุมชนขนาดเล็ก โดยพัฒนาตัวชี้วัดคู่ขนานครอบคลุมทั้งมิติเศรษฐกิจ (รายได้ จำนวนนักท่องเที่ยว) และมิติคุณภาพชีวิต (ความพึงพอใจ ความเป็นเจ้าของ การสืบทอดภูมิปัญญา) ใช้สถาบันศาสนา (วัดวังตะกั่ว ศาลเจ้าชุมชน) เป็นพื้นที่กลางเชื่อมการมีส่วนร่วมข้ามกลุ่ม แทนช่องทางราชการเพียงอย่างเดียว เพราะเป็นพื้นที่ที่ภาคีหลากหลายไว้วางใจ 2) ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ การพัฒนาระบบจัดเก็บ - ถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น (จักสานหมวกกุยไฉ่ สูตรขนมจีบสะเก๋า วิถีเกษตรหมอดิน) ซึ่งเสี่ยงสูญหายจากการขาดผู้สืบทอด โดย อบต. เป็นเจ้าภาพร่วมกับมหาวิทยาลัย จัดทำคลังความรู้ดิจิทัล เช่น วิดีโอสาธิต บทสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้าน เอกสาร การเสริมทักษะสื่อสารและการตลาดดิจิทัลแก่ผู้ประกอบการรายย่อย

เนื่องจากบางรายต้องพึ่ง OTA ภายนอกที่คิดค่าธรรมเนียมสูงถึง 28% และวิสาหกิจชุมชนยังขาดทักษะสร้างคอนเทนต์บนเฟซบุ๊กและติ๊กต็อกโดย อบต. ประสานสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดจัดอบรมต่อเนื่อง พร้อมเปิดให้เยาวชนเป็นผู้สร้างคอนเทนต์ รวมทั้งจัดทำคู่มือเส้นทางท่องเที่ยวที่สะท้อนมุมมองชุมชน บูรณาการ 5 ทุนหลัก คือ ทุนความเชื่อและศาสนา ทุนภูมิปัญญา ทุนเกษตรอินทรีย์ ทุนอัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์ และทุนผู้ประกอบการร่วมสมัย โดย อบต. ร่วมกับมหาวิทยาลัย และให้ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ตัวแทนวิสาหกิจตรวจสอบรับรองก่อนเผยแพร่ และ 3) ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป คือ ศึกษาเปรียบเทียบชุมชนพหุวัฒนธรรมบริบทคล้ายกันในนครปฐมและจังหวัดใกล้เคียง เพื่อตรวจสอบความสามารถประยุกต์ใช้ของกรอบทวนทางวัฒนธรรมแบบพหุมิติเชิงพลวัตที่พัฒนาขึ้น การติดตามผลระยะยาวหลังนำเส้นทางท่องเที่ยวไปปฏิบัติจริง เพื่อประเมินว่าการมีส่วนร่วมเคลื่อนสู่ระดับเสริมอำนาจได้หรือไม่ มีปัจจัยใดเป็นอุปสรรคหรือส่งเสริมกันอย่างไร รวมทั้งเพิ่มการวิจัยเชิงปริมาณสำรวจความพึงพอใจนักท่องเที่ยวและทัศนคติคนในชุมชน เพื่อเติมช่องว่างข้อมูลเชิงประจักษ์ การพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนที่งานวิจัยเชิงคุณภาพครั้งนี้ไม่ได้ครอบคลุม

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยครั้งนี้ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัย งบประมาณทุนภายใน ปี 2566 จากสำนักวิจัย มหาวิทยาลัยคริสเตียน จังหวัดนครปฐม ทั้งนี้คณะผู้วิจัยขอขอบคุณผู้ให้ข้อมูลหลักในชุมชน ขอขอบคุณผู้บริหาร นักวิชาการศึกษา บุคลากรจากองค์การบริหารส่วนตำบลวังตะกั่ว ตลอดจนคนในชุมชน ผู้ประกอบการรายย่อยทุกท่านที่อำนวยความสะดวกในการลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนาม ขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิที่กรุณาตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือวิจัยและให้ข้อเสนอแนะอันเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนางานวิจัยฉบับนี้ให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2562). วัฒนธรรมคุณค่าสู่มูลค่า. เรียกใช้เมื่อ 24 เมษายน 2569 จาก http://www.culture.go.th/culture_th/ewt_news.php?nid=3972&filename=index
- ณัฐวุฒิ สุวรรณช่าง. (2567). การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชนเมืองเก่าเพชรบุรี. วารสารมนุษยสังคมปริทัศน์, 26(2), 145-165.
- ดวงพร วัฒนศิลป์. (22 พ.ค. 2567). การรองรับนักท่องเที่ยวและการพัฒนาการท่องเที่ยว. (ฤทธิศักดิ์ สดคมขำ และคณะ, ผู้สัมภาษณ์)
- ตริยากานต์ พรหมคำ. (2565). การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนภายใต้แนวคิดการจัดการแบบร่วมมือกัน: กรณีศึกษาอุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้าและชุมชนบ้านร่องกล้า อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก. ใน ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม. มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ทีเอ็นเอ็นออนไลน์. (2566). ไทยติดอันดับ 1 ใน 10 ประเทศปลายทางยอดนิยมของนักท่องเที่ยว. เรียกใช้เมื่อ 24 เมษายน 2569 จาก <https://www.tnnthailand.com/news/social/149085/>
- ธนากร ข้าวดี. (9 ก.ค. 2567). ศักยภาพชุมชนและการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยว. (ฤทธิศักดิ์ สดคมขำ และคณะ, ผู้สัมภาษณ์)

- ธเรศ ศรีสถิตย์. (2560). การออกแบบกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation Process Design). เรียกใช้เมื่อ 24 เมษายน 2569 จาก https://www.eng.chula.ac.th/wpcontent/uploads/2017/07/public_participation01.pdf
- นภา สวรรค์ศรีสอร์ท. (2 ก.ค. 2567). การพัฒนาธุรกิจร้านอาหารและที่พักร่วมสมัยบนฐานอัตลักษณ์ท้องถิ่น. (ฤทธิศักดิ์ สดคมขำ และคณะ, ผู้สัมภาษณ์)
- ประเสริฐ ท้องถิ่นรัก. (8 พ.ค. 2567). อัตลักษณ์ชุมชนและความหลากหลายทางวัฒนธรรม. (ฤทธิศักดิ์ สดคมขำ และคณะ, ผู้สัมภาษณ์)
- แพรวไหม อินชัย. (16 ก.ค. 2567). การมีส่วนร่วมของผู้ประกอบการในกิจกรรมชุมชน. (ฤทธิศักดิ์ สดคมขำ และคณะ, ผู้สัมภาษณ์)
- เมทินี ทนงกิจ และคณะ. (2561). ปัจจัยแห่งความสำเร็จของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์: กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว บ้านน้ำเขียว. วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ, 12(1), 1-23.
- วรภพ วงศ์รอด. (2562). การพัฒนาศักยภาพเพื่อการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน: ศึกษากรณีตำบลเขาหินอำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครสวรรค์. บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์, 7(3), 203-220.
- วรรณภา วิลล่าวังตะก. (16 ก.ค. 2567). ศักยภาพพื้นที่ชุมชนและการมีส่วนร่วม. (ฤทธิศักดิ์ สดคมขำ และคณะ, ผู้สัมภาษณ์)
- วิรัตน์ ดำรงค์กิจ. (15 ก.ค. 2567). กระบวนการตัดสินใจเชิงนโยบายของผู้บริหารท้องถิ่น. (ฤทธิศักดิ์ สดคมขำ และคณะ, ผู้สัมภาษณ์)
- สมชาย ดินดี. (10 มิ.ย. 2567). การจัดการโครงสร้างพื้นฐานในชุมชน. (ฤทธิศักดิ์ สดคมขำ และคณะ, ผู้สัมภาษณ์)
- สมศรี วัฒนชน. (14 มิ.ย. 2567). ทู่นวัฒนธรรมและความเชื่อ ประวัติศาสตร์ชุมชนตำบลวังตะก. (ฤทธิศักดิ์ สดคมขำ และคณะ, ผู้สัมภาษณ์)
- สรลพร คำปัญญา. (2566). กลไกขับเคลื่อนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่ชุมชนคุณธรรมฯ บ้านท่าฉลอม: กรณีศึกษาโครงการคัดเลือก 10 สุดยอดชุมชนต้นแบบ “เที่ยวชุมชน ยลวิถี”. ใน สารนิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาบริหารรัฐกิจและกิจการสาธารณะ. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สันติ พัฒน์พันธุ์. (2561). การมีส่วนร่วมของประชาสังคมในการบริหารการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น. ใน ดุษฎีนิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์. มหาวิทยาลัยรังสิต.
- สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2563). Review ประเด็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism). เรียกใช้เมื่อ 24 เมษายน 2569 จาก https://secretary.mots.go.th/ewtadmin/ewt/ga/download/article/article_20200416204840.pdf
- สำนักงานเลขาธิการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติ. (2561). ยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ. 2561-2580. เรียกใช้เมื่อ 24 เมษายน 2569 จาก <https://www.nesdc.go.th/wordpress/wp-content/uploads/2025/06/NATIONAL-STRATEGY-2018-2037-THAI.pdf>

- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2565). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 พ.ศ. 2566-2570. เรียกใช้เมื่อ 24 เมษายน 2569 จาก <https://www.nesdc.go.th/the-national-economic-and-social-development-plan/the-thirteenth-plan-2023-2027/>
- สุพิน จักสานดี. (3 มิ.ย. 2567). ภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสานหมวกก้วยโล้ย. (ฤทธิศักดิ์ สดคมขำ และคณะ, ผู้สัมภาษณ์) องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน). (2561). การท่องเที่ยวหรืออุตสาหกรรมท่องเที่ยวเป็นเรื่องใกล้ตัวกว่าที่คิด. เรียกใช้เมื่อ 24 เมษายน 2569 จาก <https://tatreviewmagazine.com/article/community-based-tourism/>
- อำนาจ พัฒนาลีน. (29 พ.ค. 2567). ศักยภาพการรองรับนักท่องเที่ยว ความพร้อมของชุมชน. (ฤทธิศักดิ์ สดคมขำ และคณะ, ผู้สัมภาษณ์)
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2560). เมืองนิยม เมืองของไทย คือบ้านของเรา. นนทบุรี: ศูนย์ศึกษามหานครและเมืองมหาวิทยาลัยรังสิต.
- Bourdieu, P. (1986). *The forms of capital*. New York: Greenwood Press.
- CEOWORLD MAGAZINE. (2021). *Revealed: World's best countries for cultural heritage influence, 2021*. Retrieved April 24, 2026, from <https://ceoworld.biz/2021/01/31/best-countries-for-cultural-heritage-influence-2021/>
- Cohen, J. M. & Uphoff, N. T. (1981). *Rural development participation: Concept and measures for project design implementation and evaluation*. Ithaca: Cornell University Press.
- Creswell, J. W. (1998). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five traditions*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- ICOMOS. (1999). *International cultural tourism charter: Managing tourism at places of heritage significance*. Mexico City: International Council on Monuments and Sites (ICOMOS).
- International Association for Public Participation. (2014). *The IAP2 spectrum of public participation*. Retrieved April 24, 2026, from https://cdn.ymaws.com/www.iap2.org/resource/resmgr/pillars/spectrum_8.5x11_print.pdf
- McKercher, B. & Du Cros, H. (2002). *Cultural tourism: The partnership between tourism and cultural heritage management*. New York: The Haworth Hospitality Press.
- Midam, K. & Ungpho, R. (2026). Community storytelling and narrative practices in tourism: A case study of Ban Laem Homestay, Thailand. *Asian Journal of Arts and Culture*, 26(3), 45-62.
- Phi, G. T. & Pham, L. H. (2022). Community-based tourism: Challenges and opportunities for sustainable development. In Bui. H. T. et al. (Eds.), *Vietnam: Policies and practices*.
- Qu, M. (2025). Intergenerational dynamics and sustainability in community-based tourism: A case study of Koh Kret. *SAGE Journals*, 15(3), 1-18.

- Sirichakkaraset, S. et al. (2025). Fostering sustainable growth through creative community-based tourism (C-CBT): A case study of Ban Ruam Thai village in Kui Buri National Park, Thailand. *Humanities, Arts and Social Sciences Studies*, 25(3), 631-646.
- Smith, V. (1996). Indigenous tourism: The four Hs. In Butler. R. & Hinch. T. (Eds.), *Tourism and indigenous peoples*. London: International Thomson Business Press.
- Throsby, D. (2001). *Economics and culture*. Cambridge: Cambridge University Press.